

FRA ØJETS NETHINDE. EN SANSELIG, PLATONISK KÆRLIGHED—SOKRATES' TALE I PLATONS *SYMPOSION* OG MARSILIO FICINOS KOMMENTAR I *DE AMORE*

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Introduktion

Tendensen til at forstå platonisk kærlighed som noget, der foregår på et "åndeligt og usanselig plan" (*Nudansk Ordbog*) er vidt udbredt i vores samtid. Imidlertid har nyere forskning i græsk homoseksualitet skabt opmærksomhed omkring begrebet, fordi dets brug har forskudt sig fra grundlaget i de tekster, hvorfra det er taget. Det følgende arbejde kan læses som et lille indlæg, der tekstnært behandler Platons kærlighedsfilosofi, som den kommer til udtryk i Sokrates' tale i *Symposion*, og samtidig giver et udblik til virkningshistorien gennem arbejde med en tekst, der med stor gennemslagskraft genindskrev begrebet om platonisk kærlighed i vesteuropæisk tankegang; nemlig Marsilio Ficinos kommentar *De Amore* (1484).

Hvordan kan vi ud fra Platons *Symposion* definere "platonisk kærlighed", og hvilken fortolkning er det, Ficino videregiver i renæssancen? Denne korte artikels pointe er, at Platon gennem Sokrates i *Symposion* taler om kærligheden som en transformerende kraft, hvis epicenter er det fysiske øjes nethinde. På grund af skønhedens mellemkomst er der en tæt sammenhæng mellem erkendelse og kærlighed, men det er påfaldende og meget vigtigt, at Platon bruger sanseverber til at udtrykke *hele* den epistemologiske progression. Dette særdeles sanselige element i Platons erkendelsesteori kan vi forfølge ved at fokusere på brugen af verbet $\theta\epsilon\acute{\alpha}\omicron\mu\alpha\iota$ i *Symposion* 209e5-212c3. Undersøgelsen viser, at erkendelse er baseret på en skuen, som er knyttet til tanken, men som også står i forhold til den erfaring, det fysiske øje tilvejebringer ved at se den andens skønne legeme. Platonisk kærlighed er både sanselig og åndelig.

I Ficinos kommentar til *Symposion* er Gud det højeste princip, og fordringen om at elske ham alene er central. Guds skønhed afspejles i den sansbare, empiriske verden, og derfor kan den fysiske skønhed, øjet sanser, lede direkte til erkendelse af det højeste. Det begreb om platonisk kærlighed, Ficino leverer til sin samtid, er en radikaliseret udgave af den sanselige Platon – og det er kontroversielt. Kærligheden forbliver en transformerende kraft knyttet til øjets registreringer af det skønne.

Platons kærlighedsfilosofi med vid og sans

Platons *Symposion* er et værk, der har drikkegildet som scene og tragikeren Agathons første sejr i tragediekonkurrencen (416 f.Kr.) som anledning. Alle deltagerne taler over Eros, og deres taler er konstrueret som en realistisk rammefortælling med en pointeret komposition: Værket indledes med Faidros' lovtale

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

over Eros som en moralsk inspirator, og afsluttes – med en vigtig omvendning – i Alkibiades' lovtale over Sokrates som den store lærer i elskovskunst.

I Sokrates' tale glider elementer fra alle de foregående taler ind. Først lader Sokrates Agathons eulogi falde ved at vise, at Eros ikke besidder det gode, men søger det. Derved åbner Sokrates for pointen fra Aristofanes' ætiologiske syndefaldsmyte, nemlig at mennesket søger efter en mistet fuldkommenhed. Og de tre første taler, som har en skelnen mellem positiv og negativ eros tilfælles, tager Diotima¹ indirekte op ved at sætte en trinvis udviklingsgang i erosdyrkelsen (Ferrari, 1992, p. 253).²

Før Diotima kan præsentere for Sokrates, hvordan en ideel kærlighed skal realiseres, behandler hun Eros' karakter og nytte. Eros medierer mellem det laveste trin, legemet, og det højeste, som er selve det Skønne. For Eros, som selv begærer skønhed (Krarup, 1960, s. 55, 201c1-7), er en daimon, der "fylder gabet mellem guder og mennesker, det hele hænger sammen fra den ene ende til den anden" (ibid., s. 58, 202e6-7). Eros' stræben har som mål at besidde det gode altid (ibid., s. 62, 206a11-12) og er altså teleologisk rettet mod et højere åndeligt stadium. Erkendelsen er således tæt knyttet til kærlighedens kraft.

Skønheden er et middel for Eros. Eros' virke er netop "at undfange og føde, sjæleligt som legemligt, med det skønne" (ibid., s. 62, 206b7-8). Skønheden er altså det, der sætter kærlighedsprocessen i gang og forløser, og derved får synssansen – og konkret: øjet – en privilegeret rolle.

Men *hvor* privilegeret er øjet? *Hvor* sanselig er Platons kærlighedsfilosofi, som den kommer til udtryk i denne centrale del af *Symposion*? Den rette udviklingsgang er skitseret således: Fra at være forelsket i et skønt legeme skal den unge mand blive elsker af alle skønne legemer, og dernæst skal han opdage, at sjælens skønhed er højere end legemets. På det fjerde trin er Skønheden i menneskers handlinger og love, hvorfra den unge skal møde først skønheden i viden og indsigt og da den mangfoldige skønhed. Til sidst skal han se det højeste skønne.

Der er brugt "vivid physical terms" om den svangres møde med det skønne, skriver Kenneth Dover i sin kommentar (Dover, 1980, p. 147). Dover udpeger en vigtig passage, hvor det første trin er den skønhed, det fysiske øje ser, og sidste trin er et særligt syn: "θεώμενος ἐφεξῆς τε καὶ ὀρθῶς τὰ καλά, πρὸς τέλος ἤδη ἰὼν τῶν ἐρωτικῶν ἐξαίφνης κατόψεται τι θαυμαστὸν τὴν φύσιν καλόν" (ibid., 210e3-4). Ifølge

¹ Det meste af Sokrates' tale er referat af en samtale, han har haft med visdomskvinden Diotima. Således bliver Sokrates til elev i et emne, Platon kun kan udtrykke i mytens form. Hvorfor det er sådan, og hvorfor Platon bruger en kvinde til at fremlægge mandens rette kærlighedsvej, er interessante problemstillinger, der dog ligger uden for denne artikels rammer.

² Se *Symposion* 209e5-210e1 for udviklingsgangen.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Dover angiver de to verber *θεάομαι* og *καθ-οράω* her en forskel mellem det fysiske øje og "the eye of the mind".³ Imidlertid er det vigtigt at huske på, at begge verber er sanseverber. Sprogligt er tankens skuen således ikke rykket fri af det sanselige element.

Den videre brug af verbet *θεάομαι* peger også på, at øjet konstant er på spil, og at abstraktionen aldrig bliver u-sanselig. Dette synsverbum bruges nemlig både om det umiddelbart sanselige og om det højeste skønne. I Diotimas appel til Sokrates' kærlighed til unge drenge står der: "... ἀλλὰ θεᾶσθαι μόνον καὶ συνεῖναι" (Dover, 1980, 211d7). Her er verbet brugt i dets hovedbetydning: "gaze at, behold, mostly with a sense of wonder" (Liddell, 1990). Efterfølgende bruges verbet om selve Det Skønne: "... καὶ ἐκεῖνο ὃ δεῖ θεωμένου" (Dover, 1980, 212a1-2), og her optræder det i betydningen: "of the mind, contemplate" (Liddell, 1990).⁴ Dette verbum indkapsler hele erkendelsesregistret og knytter øjets skønhedsregistreringer til tankens arbejde.

Den gængse definition af platonisk kærlighed hviler på, at der hos Platon er et skarpt skel mellem tænkning og sansning, men det peger verbet *θεάομαι* på, at der ikke er.⁵ Skønheden, som går gennem øjet, er Eros' katalysator og vedbliver at være nødvendig på alle trinene op til det højeste. Derfor har øjet og sansningen så central en rolle.

Sanseverberne er ikke blot lån af vokabular, for intellektets produkt affødes netop, når øjet sanser det skønne. Diotima siger:

Når han står overfor dette menneske [en skøn og velskabt sjæl] vælder tanker om fuldkommenhed, om hvordan den udmærkede mand bør være, og hvad han bør tage fat på, straks op i ham, og så forsøger han at opdrage den unge mand. (Krarup, 1960, 209b7-10)

Som Gregory Vlastos skriver, er talen det produkt, skønheden avler: "the spirit comes to life in words" (Vlastos, 1973, p. 42). I Platons kærlighedsfilosofi optræder abstraktionen på baggrund af den skønhed, det fysiske øje ser.

Pæderasti – og dermed realiseringen af den ideelle kærlighed – får hos Platon nyt indhold, men det sensuelle fratrækkes ikke. Vlastos skriver:

³ Udtrykket er Dovers. Han taler her om det, der i *Statens* 7. bog kaldes "sjælens øje" (Foss, 2003, 533d). I *Statens* 6. bog kaldes det en "sjælsevne" (ibid, 490b). Se Dover, 1980, p. 156-159.

⁴ Også på denne måde er et adjektiv af samme verbalstamme brugt i *Faidros* 247c, hvor der om det egentlig værende (*ὄντως οὐσία*) står, at det er "μονῶ θεατῆ νῶ", altså "alene til at se for fornuften" (Høeg og Ræder, 1936, 247c).

⁵ Også det morfologiske faktum, at ordene for idé, nemlig *τό εἶδος* og *ἡ ἰδέα*, er dannet ud fra stammen af *οράω* peger på det samme forhold.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Plato discovers a new form of pederastic love, fully sensual in its resonance,
but denying itself consummation, transmuting physical excitement
into imaginative and intellectual energy. (ibid., p. 22-23)⁶

Diotima afviser ikke det erotiske forhold til det andet skønne legeme, men siger, at det skal bruges rigtigt (se Dover, 1980, 211b5_6 og p. 158). Den fysiske kærlighed skal gradvist blive mindre for den erosdyrkende, men øjets registreringer af skønhed er stadig den fysiske begejstring, der igangsætter kærligheden og forløser den intellektuelle tale. Platonisk kærlighed er både vid og sans.

Ficino og sansernes forstærkede potentiale

Marsilio Ficino (1433-1499) er formidler af en sanselig platonisk kærlighed. Hans kommentar til Platons *Symposion* er et vigtigt nedslag i receptionen af Platons kærlighedsfilosofi, fordi Ficinos åbenhed over for sansningen bliver en stor inspiration og et stort diskussionsemne i hans samtids litteratur og kunst. Ficino forener sin læsning af Platons værk med kristendom og platonisme⁷, men han bryder med platonismens forståelse af kroppen som et fængsel for sjælen (Jayne, 1944, p. 26). I Ficinos filosofi er krop og sjæl sammenknyttede ved ånden (Jayne, 1985, p. 15), og Gud er en personlig og skabende Gud, der kan erkendes gennem skaberværket. Derved får sanserne et forstærket potentiale i forhold til erkendelsen af det højeste.

I Ficinos kommentar til Sokrates' tale⁸ er den ideelle kærlighed transformerende, og den kan realiseres i et forhold mellem mand og mand, fordi dette forhold reflekterer kærligheden mellem mennesket og Gud. Også i Ficinos tekst spiller øjet en helt central rolle. Han skriver: "Thus every love begins with sight" (ibid., p. 119). Ficino bestemmer kærligheden på samme måde som Platon, nemlig som en dragning, der retter sig mod det skønne, gode og velsignede.⁹ Den er en lysstråle, der først kommer fra Gud og strømmer gennem det kosmiske system og ind i en ung mands krop. Herfra strømmer skønheden ud – særligt gennem øjnene – og ind i en ældre mands øjne, hvorefter skønheden tager dem med på en trinvis tilbagevenden til Gud (ibid., p. 126).

⁶ Vlastos' pointe i den meget læste artikel: "The Individual as an Object of Love in Plato" er, at platonisk kærlighed ikke er rettet mod individet for individets skyld, men mod det skønne og nyttige for det skønne og nyttiges skyld (Vlastos, 1973, p. 26).

⁷ Hvordan Ficino ellers skriver i forlængelse af en lang tradition for Platon-fortolkning, kan jeg ikke komme nærmere ind på her.

⁸ Jeg begrænser mig til denne del af Ficinos atypiske kommentar, der i sig selv udspiller et nyt symposion. Nu er scenen Careggi, og Ficino og hans venner er talere.

⁹ Men hos Ficino både stammer kærligheden fra det skønne, gode og velsignede, retter sig mod det og er god, velsignet og skøn (Jayne, 1985, p. 108-109) – netop fordi det højeste princip hos Ficino er en personlig Gud.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Synet åbner ind til sjælen, som ud fra billedet af en skøn krop går i gang med at "contemplate the universal Ideas of things which it contains in itself" (ibid., p. 115). Men fordi øjet og ånden ikke formår at fastholde billedet, må den skønne krop være til stede konstant (ibid., p. 115). For både kroppens og sjælens kærlighed er rettet mod det skønne: "Both kinds of love seek the beautiful" (ibid., p. 131). Der er tale om en progression fra krop til sjæl, men den træder mindre tydeligt frem her end hos Platon, fordi øjet og ånden tvinger sjælen til også at begære synet og tilstedeværelsen af den skønne krop (ibid., p. 115).

Som hos Platon tager den ideelle kærlighed ligesom al anden kærlighed sit udgangspunkt i synet. Men Ficino forstærker sansningens potentiale. I Platons filosofi er talen et nødvendigt produkt af skønheden, og i Ficanos kan det ideelle kærlighedsforhold realiseres ved en forbliven i synet. På grund af Guds mellemkomst kan den skønhed, som når øjet, vække en kærlighed, der kan være rettet mod en krop, men samtidig leder direkte til Gud. I talens sidste kapitel bliver det tydeligt, hvordan dette sker: Det er i virkeligheden Gud i objektet, man skal elske. "If we do love bodies, souls or angels, we shall not really be loving these things, but God in them" (ibid., p. 144). Som Unn Irene Aasdalen skriver, er det ikke kroppens skønhed i og for sig, men "God's beauty shining through a beautiful body" (Aasdalen, 2006, p. 9), elskerens elsker.

Ficanos fortolkning af Platons kærlighedsfilosofi, og dermed hans eget begreb om platonisk kærlighed, bygger på en forening af erkendelse og sanselighed. Båndene mellem mand og mand er båret af det fysiske øjes registreringer af skønhed, men er *samtidig* åndelige. Ficino radikaliserer således det sanselige element i Platons kærlighedsfilosofi.

Afsluttende bemærkninger

Man længe nok må sige,
at kærlighed er blind,
det bli'r dog lysets rige,
hvor ret den strømmer ind,
og han har aldrig levet,
som klog på det er blevet,
han først ej havde kær.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

N.F.S. Grundtvig skrev i 1834 disse verslinjer¹⁰, og hans budskab er kærligheden som en igennem sanserne strømmende kilde til indsigt. De giver et ekko af kærlighedsfilosofien i *Symposion*, og her synes langt til den almindelige forståelse af platonisk kærlighed i vores samtid.

Men tilbage igen til Ficino: Flere af *hans* samtidige mente, at han tog Platon for meget på ordet. En stor modstander i debatten om fortolkningen af Platons kærlighedsfilosofi var Pico della Mirandola (1463-1494), som mente, at intellektuel kontemplation var vejen til erkendelse af Gud, og at stræben efter det jordiske skønne ville lede den anden vej.

Picos helt anderledes fortolkning af Platons *Symposion* peger på, at han læste den med dialogen *Faidon* for øje, som er meget forskellig fra den dialog, Ficino må have haft med i læsningen, nemlig *Faidros* (jævnfør det stærke fokus på øjet).¹¹

Arbejdet med Ficino og det korte udblik til Pico viser, at begrebet om platonisk kærlighed langt fra er entydigt. Men når vi læser en af grundteksterne, nemlig Sokrates' tale i Platons *Symposion*, og gør et analytisk ophold ved sanseverberne, opdager vi, at øjet er centralt i hele det erkendelsesteoretiske register: tankens arbejde er tæt knyttet til det fysiske øjes registreringer af skønhed. I Platons kærlighedsfilosofi, som den kommer til udtryk i Sokrates' tale i *Symposion*, er det ideelle kærlighedsforhold tænkt på en ny måde: Uden fuldbyrdelse, men fuld af sensualitet og transformerende kraft.

¹⁰ Verslinjerne var oprindeligt en del af det 73 vers lange digt *Gylden-Aaret* (1834), men vi kender dem bedst fra *Højskolesangbogens* "Nu skal det åbenbares".

¹¹ Aasdalen udfolder Picos kritik af Ficino, som den er udført i *Commento* (1486), og hun diskuterer konflikten mellem dem. Hun påpeger i konklusionen betydningen af, at Pico og Ficino trækker på forskellige dele af Platons oeuvre.

FRA ØJETS NETHINDE
AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Litteratur

- Becker-Christensen, Christian (red.) 2001 *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*, København: Politikens Forlag
- Dover, Kenneth 1980 *Plato. Symposium*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ferrari, G.R.F. 1992 "Platonic love" i Kraut, Richard *Cambridge Companion to Plato*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ficino, Marsilio 1944 *Marsilio Ficino's Commentary on Plato's Symposium*, oversat af Sears Jayne, Columbia: University of Missouri
- Ficino, Marsilio 1985 *Commentary on Plato's Symposium on Love*, oversat af Sears Jayne, Texas: Spring Publications
- Jensen, René A. 2006 *Højskolesangbogen*, København: Højskolernes forening i Danmark
- Liddell, Henry George 1990 *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon
- Platon (1960) 1955 *Symposion*, oversat af Per Krarup, København: Nordisk Forlag
- Platon 1936 *Faidros* i Høeg, Carsten og Hans Ræder *Platons Skrifter i Oversættelse* bd. 6, oversat af H. Holten-Bechtolsheim, København: C.A. Reitzels Forlag
- Platon (2003) 1983 *Staten*, oversat af Otto Foss, København: Museum Tusulanum Forlag
- Vlastos, Gregory 1973 "The Individual as an Object of Love in Plato" i *Platonic Studies*, Princeton: Princeton University Press
- Aasdalen, Unn Irene 2006 "The Symposium Unveiled. Truth, Beauty and Paradox in Platonic Poetry" i *Acta ad Archaeologiam et Artivm Historiam Pertinentia*, vol. XX, Roma: Bardi Editore